

William Stanley Jevons ve Modern İktisadın Temelleri

Hülya Kanalıcı Akay*

1. Giriş

Düşüncenin ve bilimsel analizin geçmiş asırlardan bu yana gelişerek ileri bir aşamaya ulaşması, ortaya atılmış fikirlerin değerlendirilmesiyle mümkün olmuştur. Çünkü, fikirlerin rasyonel tahlil ve eleştiriye tâbi tutulabilmesi için, hâlâ birçok kimsenin düşünce ve hareketlerini etkileyen birtakım eğilimlerin, akımların ve fikir sistemlerinin hangi şartlar altında geliştiklerini, hangi sorulara cevap arayarak, hangi problemleri çözmek için ortaya atıldıklarını analiz etmek son derece önemlidir. Böyle bir yaklaşım, iktisadî düşünce tarihi alanında çalışanlara bazı yeni görüş açıları ve tahlil araçları verecektir.

Meseleye bu açıdan bakıldığında, W. S. Jevons'un adı kendiliğinden ortaya çıkar. Jevons (1835-1882), çok değişik ve orijinal bir kişiliğe sahip olan ve kısa ömrüne rağmen iktisadî düşünce tarihinde derin izler bırakan bir iktisatçıdır. O sadece bir iktisatçı değil, aynı zamanda mantıkçı, reformcu ve 19. yüzyılın en dikkate değer şahsiyetlerinden biridir.

Hiçbir okulun tesiri altında kalmayan Jevons'un fikirlerinin sadece bir kısmı ortaya çıka-

nmıştır ve çoğu hâlâ geçerlidir. Alfred Marshall, Jevons'un, iktisat biliminin uzun dönemdeki sistematik gelişiminde temel alınan bazı görüşlerinden dolayı, klâsik ekole mensup olduğunu ifade etmiştir.¹ Farklı açılardan ele alınması mümkün olmakla beraber, iktisadî *politik iktisat* hâline getiren yeniden yapılanma süreci, esas itibariyle makro iktisattan mikro iktisat çalışmalarına doğru ciddi bir kaymayı içermektedir. Bu sahada çalışan iktisatçıların en önemlilerinden biri de Jevons olmuştur.

Bu makalede, Jevons'un iktisadî analize kazandırdığı orijinal bazı yaklaşımlar en önemli eseri olan *Politik İktisat Teorisi (Theory of Political Economy)* çerçevesinde incelenecektir. Jevons'un bugüne kadar ihmal edilmiş olan para ile ilgili düşünceleri özellikle ortaya konulacaktır. Çalışmada, ayrıca kendisine yöneltilen en önemli eleştirilere de yer verilecektir.

Makale, giriş ve sonuç dahil olmak üzere altı bölümden meydana gelmektedir. İkinci bölümde Jevons'un iktisatla ilgili görüşleri klâsik okulla karşılaştırılmalı olarak ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde *İktisat Teorisi*

* Dr., Uludağ Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Alfred Marshall, *Memorials of Alfred Marshall*, ed., A. C. Pigou (1925), London: Macmillan, s. 374.

adlı eserinde ortaya attığı görüşlerinin modern iktisadi analizdeki yeri değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde Jevons'un parayla ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Beşinci bölümde ilgili literatürde yer alan Jevons'a yönelik bazı eleştirilere değinilmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar altıncı bölümde özetlenmektedir.

2. Jevons ve İktisat

Jevons, 1871 yılında yayınladığı *The Theory of Political Economy* (İktisat Teorisi) adlı eserinde iktisat ile ilgili düşüncelerine şöyle başlamıştır: “İktisatta itibar gören iktisatçıların ortaya çıkardığı etkilerin bazı sıkıntılar doğurduğu düşüncesine sahibim. Klâsik ekole mensup olan ve yeni fikirlere şüphe ile yaklaşan J. S. Mill, A. Smith veya Aristo'nun bazı fikirlerine bu yüzden katılmıyorum.”² Jevons tarafından ifade edilen “biiimlerin farklı fikirleri savunmasında, hatta anarşisinde, en büyük sayının en büyük mutluluğunun uzun dönemde fayda olduğu” düşüncesi, Jevons'un iktisat çalışmasına getirdiği, belirli bir gruba dahil olmama (kendisinin diğer iktisatçılardan bazı konularda görüşleri sebebiyle ayrılması) ve devrimci olma niteliğini gözler önüne sermektedir.

Jevons'un fikirlerini geliştirdiği dönemde, İngiliz iktisadi düşüncesinde, J. S. Mill'in merkezini oluşturduğu bilimsel bir topluluğun mevcut olduğu, Kuhn'un bilinen terminolojisinde daha şekli ve tam olarak yer almaktadır.³ Öyle ki, bu toplulukta, iktisadi dünya görüşlerini ifade eden ve bilinen bi-

limsel teknikleri kullanarak problemlerle başa çıkmayı amaçlayan bir paradigma kurulmuştur. Bu, meşhur klâsik değer ve bölüşüm teorisidir. Fakat aykırılıkları fark etme bir kriz durumu meydana getirmiştir. Bu durum ise Jevons'un düşüncesi ile kısmî bir uyum göstermektedir. Ancak bazı iktisatçılar için Kuhn'un *Bilimsel Devrimler Teorisi* tüm gerçekleri açıklamakta yetersiz bir paradigmatır.⁴ Kuhn'un fikirleri, üyelerinin birbirleriyle devamlı fikir alışverişinde bulunduğu bilimsel bir toplulukla ilgilidir. Ayrıca, Spengler ve Eagly'nin ifade ettiği gibi, iktisatçılar 1870 sonrasına kadar profesyonelleşmenin bu aşamasına ulaşmamışlardır.⁵

Gerçekte İngiltere'de 1850'den 1870'e iktisadi düşüncenin gelişimine bakıldığında, bir disiplinin tamamen profesyonelleşmeden paradigma kurma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.⁶ Bir paradigma hareketini yönlendiren yeni fikirleri tanıtmaya çalışan grubun dışındaki iktisatçılar, iki problemle karşı karşıyadırlar. Bu problemlerden ilki, kendi fikirlerini yayınlatabilmek ve onları iktisat âlemine kabul ettirebilmektir. Jevons da bu iktisatçılardan birisidir. Jevons'un ilk başarılarını *Notice of a General Mathematical Theory of Political Economy* (Ekonominin Genel Matematik Teorisi Hakkında Not) adlı eserinden çok, ampirik çalışmaları –İstatistikî Şedüller ve *A Serious Fall in the Value of Gold* (Altının Değerindeki Önemli Bir Düşme)– ile elde ettiği gerçeği dikkate değerdir. Ancak 1860'ların Londrasında Jevons'un çalış-

² William Stanley Jevons (1871), *Theory of Political Economy*, ed., R. D. Collison Black (1970), New York: Harmondsworth, s. 261.

³ T. S. Kuhn (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: Chicago University Press. Ayrıca bu konu ile ilgili şu kaynaklara da başvurulabilir: A.W.Coats (1969), “Is There a ‘Structure of Scientific Revolutions’ in Economics”, *Kyklos*, 22: s. 289-96 ve M.Bronfenbrenner (1971), “The ‘Structure of Revolutions’ in Economic Thought”, *History of Political Economy*, 3/1: s.136-51.

⁴ R.D.Collison Black (1972), “W. S. Jevons and the Foundation of Modern Economics”, *History of Political Economy*, 4/2: ss.365 ve 366.

⁵ J. J. Spengler, “Exogenous and Endogenous Influences in the Formation of Post-1870 Economic Thought”, ed., R.V.Eagly (1968), *Events, Ideology and Economic Theory*, Detroit: Wayne State University Press, s.159-60, 189-90.

⁶ Rhead S.Bowman (1997), “Policy Implications of W. S. Jevons's Economic Theory”, *Journal of the History of Economic Thought*, 2: ss.56-72.

malarına olan ilgi azdır ve bu yüzden büyük hayal kırıklığına uğramıştır.

Keynes'in ifadesinde olduğu gibi Jevons, ilk teorik iktisatçının, tabii düşünceyi savunan bilim adamının fikirlerine sahip olduğunu düşünmektedir.⁷ Bu açıdan Jevons, gerçekten "yeni insan"lardan biridir ve iktisadî meselelere yaklaşımı öncekilerden yeni ve meydan okuyucudur.⁸

Jevons, İngiltere'de 1860'ların sonu ve 1870'lerin başında ilk olarak değer probleminin çözümü için marjinal fayda analizini ortaya koymuştu. İkinci olarak, iktisadî analizin odak noktasının, ferdin mal ve hizmet mübadelesinde kazancını nasıl maksimize edeceğini açıklayan bir psikolojik analize kaymaya başladığını ifade etmişti. Son olarak da tümdengelim metodunu kullanmıştı.⁹

Jevons, klâsik iktisatçıların, arz ve talep kanunlarının temelini teşkil eden gerçekleri anlama ve yorumlamada sıkıntı duymadıklarını ifade etmiş, fakat ekonomik olayları açıklamada yetersiz olduklarında ısrar etmiştir. Değerin emekten meydana geldiğini kabul eden klâsik görüşün tersine, Jevons'un teorisi, Benthamcı haz ve elem düşüncelerinin üzerine kuruludur.¹⁰ Jevons, Adam Smith'in *Millîlerin Serveti* (Wealth of Nations) ve J. S. Mill'in *Politik İktisadın İlkeleri* (Principles

of Political Economy)'nde "değer" kavramının "belirsiz ve bilimsel olmayan şekilde" kullanımına itiraz etmiştir.¹¹ Jevons, ekonomi bilimi için önemli olan ilk adımın, "değer" kavramına göre kurulan geniş bir mübadele teorisi elde etmek olduğunda ısrar eder. Smith'in kullanma değeri ile mübadele değerini bir araya getirmesinin ve Mill'in "bir şeyin değerinin, diğer bir şeyin miktarını ifade ettiği" iddiasının tersine Jevons, değer in sadece diğer bir şeyle belirli bir oranda mübadele edilme durumunu gösterdiğini belirtir. Dolayısıyla Jevons'a göre değer, sadece nispi terimlerle kavramlaştırılabilir veya mübadele edilen miktar oranı cinsinden ele alınabilir. Jevons'un büyük önem verdiği bu noktayı klâsik iktisatçılar ihmal etmişlerdir.¹²

Jevons, *Politik İktisat Teorisi*'nin ikinci baskısında büyük ölçüde iktisadın "Ricardo-Mill" ekolünü eleştirirken;¹³ Bentham, Dupuit, Cournot ve Gossen'den ise övgüyle bahsetmiştir.¹⁴ Jevons, *Politik İktisat Teorisi*'nde emek değer teorisi ve üretim teorisinden dikkatleri ayırarak, iktisadî analizin merkezine mübadele

⁷ J. M. Keynes (1933), *Essays in Biography*, London: Macmillan, s.268.

⁸ *Yeni insan*'dan kasdedilen şey, iktisattaki şahsiyetlerden önemli derecede farklı entellektüel geçmişten gelen bir iktisatçı olmasıdır.

⁹ Gerard M. Koot (1987), *English Historical Economics, 1820-1926*, Cambridge: Cambridge University Press, s.25.

¹⁰ Black'e göre, gerçekte *Theory of Political Economy*, Benthamcı faydacı felsefenin iktisada uygulandığını göstermektedir. R. D. Collison Black (1970), *Introduction to Theory of Political Economy*, 4.Baskı, England: Penguin, ss.18-19. Aksine Mirowski, Jevons'un teorisinde Bentham'ın etkisinin çok güçlü olduğunu düşünmemektedir. Philip Mirowski (1989), *More Heat than Light; Economics as Social Physics: Physics as Nature's Economics*, Cambridge: Cambridge University Press, s.54.

¹¹ Jevons'a göre belki de iktisat ilminin en büyük güçlüğü, onun en önemli teriminin, yani değer in belirsizliğinde yatar. Ayrıca Mill'in *Political Economy*'si ile ilgili notlarında Jevons, Mill'in "refah" kavramını kullanımını da büyük ölçüde eleştirmiştir. Fakat bu düşüncesine rağmen, Mill'in bu eserinin büyük başarılar kazanacağını da farkındadır ve bunu açıkça ifade etmiştir.

¹² Sandra Peart (1996), *The Economics of W.S.Jevons*, London and New York: Routledge, s.73.

¹³ Jevons, Ricardo'cu okulun karışık ve mantığa aykırı varsayımlarına ve *boş emeller üzerine kurulmuş mutluluk* içinde yaşayan İngiliz iktisatçıların "eski, yanlış" doktrinlerine karşın daha güçlü bir şekilde eleştiride bulunmaktadır.

¹⁴ Bentham, sadece fayda ve faydacılık ile ilgilenmemiş, aynı zamanda marjinal faydanın da habercisi olmuştur. Jevons, Bentham'ın teorisini sadeleştirmiş ve matematiksel açıklama ilâve etmiştir. Dupuit, marjinal fayda kavramını anlayan ve onu bir talep eğrisi ile birleştiren ilk iktisatçı idi. Faydacı felsefeye bağlı olan Gossen'e göre, miktardaki artışla beraber her ilâve birimin değerinde sürekli bir azalma olur. Gossen tarafından kullanılan metodlar istatistikidir ve grafiklere dayalıdır. Cournot ise matematiksel yaklaşımın savunmasını yaparken, Jevons ile birçok konuda benzer görüşler ortaya koymaktadır.

davranışı ve fayda kanunlarını yerleştirmiştir. Jevons'un mübadele ve faydaya verdiği bu önem, emeğe dayalı klâsik düşünceye ters düşmektedir. Jevons bu konu ile ilgili şunları söylemektedir: "Devamlı tekrar edilen araştırma ve düşünceler, beni, yeni bir fikre yönlendirdi, o da, değer'in tamamen faydaya bağlı olduğu fikridir. Hâkim olan fikirler, değer'in kaynağının faydadan ziyade emek olduğu şeklindedir ve hatta emeğin değer'in sebebi olduğunu iddia edenler de vardır."¹⁵ Ayrıca teorisinin matematiksel olarak gösterilmesinde ısrar eder, çünkü teorisi, değişen miktarlar arasındaki ilişkilerle ilgilendiği için yapı itibari ile matematikseldir.¹⁶

Jevons, haz ve elemi matematiksel olarak ele alınışının, sadece denge durumları ile ilgili olduğunda ısrar eder. Bu analizin mantığı pragmatiktir. Jevons, mübadele denklemleri sınırlandırılmadığında¹⁷ diferansiyel denklemler kullanılmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir; meselenin istatistiksel görünüşünde ise, bölünemeyecek kadar küçük oranları kullandığını ve fayda fonksiyonlarını birleştirmekten kaçındığını belirtmiştir.¹⁸ Bu gö-

rüşlerine ek olarak Jevons, ne toplam haz değerlendirilmelerinin ne de hislerin kişiler arası mukayeselerinin mübadele teorisi için gerekli olmadığına inanmıştır.

Jevons, miktar ilişkisini ele alan teorik iktisadın, matematiksel olarak mantıklı olduğunda ısrar etmiştir; fakat diğer metodların teorik olmayan iktisat için uygun olduğunu da ifade etmiştir. Böylece ona göre, ekonomi ile ilgili istatistikleri bir araya getirme ve yorumlama, ekonomik araştırma için son derece önemlidir ve bu mesele büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Jevons'un iktisada matema-tiği uygulama isteği, teori, politika, uygulamalar ve kurumsal düzenlemeler ile ilgili düşünceleri sentez eden klâsik iktisatçı için kabul edilemez.¹⁹

3. *Politik İktisat Teorisi'nin İktisadî Tahlildeki Yeri*

Jevons'un teorik iktisada en önemli katkısı 1871 yılında yayınlanan *Politik İktisat Teorisi* adlı eseridir. Söz konusu eseri daha iyi değerlendirebilmek için yayınlandığı döneme göz atmakta yarar vardır. J. S. Mill'in *Politik İktisadın İlkeleri*²⁰ (*Principles of Political Economy*) kitabının 1848 yılında yayımlanmasından sonra iktisadî düşünce tarihinde belirli bir durgunluk yaşanmaya başlanmıştır. Yeni eserlerin olmamasının, dikkatleri klâsik sistemin eksikliklerine çekmesi son derece doğaldır. Eğer klâsik iktisat bu durumda başarılı değilse, yeni ilkeler ortaya koymak kaçınılmazdı. Özellikle Almanya'da teorik çalışmaların yetersizliği, teorik olmayan bir eğilim meydana getirmiştir. Tarihsel okulun liderlerine göre, soyut analizin gelişen sosyal bir

¹⁵ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.1. Jevons, iktisatçıların değeri, iktisat biliminin başlangıç ve bitişi olarak almak istemediklerini, kendisinin ise iktisadın konusu olarak değerden ziyade faydayı ele almayı daha mantıklı bulduğunu ifade etmektedir. Jevons'un emek-değer teorisine itirazları üç şekildedir: Birincisi, klâsik iktisatçılar üretimin sınırlı olduğu durumlarda özel bir değer teorisine ihtiyaç duyarlar; ikincisi, yüksek emek maliyetleri, eğer üretim için gerekli talep yanlış bir şekilde tahmin edilmişse, nihai üretimin yüksek bir değerini göstermez ve üçüncüsü, emek sadece nihai üretim değerleri ile mukayese edilebilen heterojen bir şeydir. Bu konu ile ilgili bkz. George Stigler (1950), "The Development of Utility Theory", *Journal of Political Economy*, 58, s.85 ve Samuel Hollander (1987), *Classical Economics*, New York: Basil Blackwell, s.134.

¹⁶ Jevons'a göre, fayda, emek, sermaye ve özellikle değer, matematiksel analiz ve ifadeye ihtiyaç duyar. *Theory of Political Economy*, s.vii.

¹⁷ Jevons, *Theory of Political Economy*'de hedeflerine ulaşabilmek için bazı sınırlamalar yapmıştır.

¹⁸ W. S. Jevons (1871), *Theory of Political Economy*, ed., H. S. Jevons (1911), 4.Baskı, London: Macmillan, s.94.

¹⁹ J. Alvey (1982), "Stanley Jevons: A Centennial Assessment", *Economic Analysis and Policy*, 12/2: s.48.

²⁰ Mill'in *İktisadın İlkeleri* adlı kitabı, yayınlandığı 1848 yılından, Marshall'ın *İktisadın İlkeleri* (*Principles of Economics*) adlı eserinin yayınlandığı 1890 yılına kadar iktisat biliminin temel kitabı olarak kabul edilmiştir.

realiteyi ortaya çıkarması beklenemezdi. İngiltere’de klâsik sistem, Almanya’ya oranla daha fazla geliştiği için bu akım yeterince ilerleme kaydetmemiştir.

Bu tür bir atmosferde *İktisat Teorisi*, bir meydan okuma şeklinde ortaya çıktı. Çünkü *Teori*’nin yayınlandığı yıllarda İngiliz iktisadî düşüncesi, klâsik geleneğin hâkimiyeti altındaydı. Gossen ve Cournot henüz tanınmıyordu ve Galiani ve Condillac ise unutulmuştu. İngiliz iktisat teorisini klâsik okulun elinden kurtarmak için bir şey gerekliydi ve Jevons’un *Teori*’si bu amacı gerçekleştirdi.

Jevons’un eserinin başlangıç noktasının psikolojik yapısına gelince, herhangi bir psikoloji sisteminden yararlanmadığını görmekteyiz: “İnsan isteklerinin yapısı ve şiddetinin incelenmesi, onlar arasındaki bu bağlantının iktisada bilimsel temelini verdiğini gösterir. İktisadî faaliyetin zevk kanunlarına dayalı olduğu son derece açıktır ve bu kanunlar, günlük tecrübe ile, itiraz kabul etmez bir şekilde ve kolaylıkla doğrulanabilecek türde kanunlardır. Eğer bu kanunlar, başka hiçbir bilim tarafından geliştirilmezse, iktisatçılar tarafından geliştirilmelidir.”²¹ Jevons’un metodunun “psikolojik ferdiyetçilik”in modern bir şekli olduğu söylenebilir.

Jevons eserinde genel bir teorisinin önemi üzerinde durmuştur. “Tüm fiziksel bilimler, az veya çok mekaniklerin genel ilkeleri temelinde sahip oldukları gibi, ekonomi biliminin tüm bölümleri ve branşları da, belirli genel ilkeler tarafından sarılmış durumdadır. Bu tür bir teori, bütün bilimin yapısını belirlemek için bir başlangıç niteliğindedir.”²² Jevons’a göre, böyle bir teorisinin matematiksel olması gerekmektedir.²³ Jevons, *Politik İktisat*

Teorisi’nin ikinci baskısının önsözünde, tüm iktisat teorisyenlerinin, mübadeleye konu olan miktarları ve matematiğin sahası içine giren miktar ilişkilerini ele aldıkları için matematiksel açıklamalar yapmaları gerektiğini ifade eder.²⁴ İktisatçılar aslında eserlerinde matematiği kısmen de olsa kullanmaktadırlar, fakat iktisadî analizlerde matematiğe ikinci derece yer verdikleri için “iyi matematikçi” oldukları söylenemez. Bu yüzden Jevons’un düşüncesine göre, teorisinin gerçek bir gelişme gösterebilmesi için en önemli şart, bilimin matematiksel karakterinin açıkça tanınmasıdır.²⁵

Jevons’un *Politik İktisat Teorisi*’nde yer alan “piyasanın objektif mübadele değerlerinin kaynağının, fertlerin subjektif değerlemelerine bağlı olduğu” görüşü, yaşadığı dönemde devrim yaratacak niteliğe sahiptir. Bu hususla ilgili şunlar söylenebilir:

1- Fert, analitik çerçevenin merkezine yerleştirilmektedir.²⁶ Merkantilistlerin altında, klâsiklerin mallarla ve modern iktisatçıların insanla meşgul oldukları söylenebilir. Elbette klâsik iktisatçıların fayda yaratmayan mallara değer verdikleri doğru değildir. Fakat gerçek şu ki, klâsik iktisatçılar, iktisadî faaliyetin talep yönünü ihmal etmişlerdir ve bu da büyük bir eksikliklerdir.

2- Yeni teori bu değişiklikten dolayı, iktisadın çok önemli bir mescesine temel teşkil et-

lep edilen malın miktarlarını bütünüyle ele alır ve miktarları, fiyatla bağlantılı olarak değişecek şekilde ifade eder. Burada da görüldüğü gibi sonuç olarak kanunlar matematikidir. Jevons’a göre, bazı iktisatçıların bu durumu inkâr etmeleri gerçeği değiştirmez.

²¹ *Ibid.*, s.xvi.

²² Eğer bu söz konusu olursa iktisatçının işi kolaylaşır. Ele alınan miktarların sürekli değişime maruz kalması gerçeği altında Jevons, hesaplamaların kullanılmasında ısrar eder. Ona göre teori, refah, fayda, değer, talep, arz, sermaye, faiz, emek ve sanayinin günlük işlemlerine ait farklı hesaplamalar uygulanmasını gerektirir.

²³ Fert, ekonomik nesne olarak merkezin içinde yer alır.

²¹ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.39 ve 42.

²² *Ibid.*, s.17.

²³ Bilim ve kanunları matematiksel olmalıdır, çünkü miktarlarla ilgilenmektedir. Arz ve talep kanunları, arz ve ta-

mektedir. Bu da kıtlık fikridir.²⁷ Klâsik bölüşüm teorisinde sadece toprak kıt olarak kabul edilir. Hiçbir şekilde emek kıtlığı söz konusu değildir. Sadece toprak kıtlığından meydana gelen yiyecek kıtlığı, sınırsız çoğalmayı engellemektedir

3- Subjektif teori, degerin taşıdığı nedensellik özelliğine göre, klâsik görüşü devam ettirmektedir. Klâsik iktisatçılara göre, malların değerleri, üretim faktörleri ile belirlenmektedir. Subjektif teoride ise, malların değerlerinin, iktisadî birimlerin tercihleri tarafından belirlendiği kabul edilmektedir.²⁸

Politik İktisat Teorisi'nde Jevons, artan faydaya dayalı bir mübadele teorisi ortaya çıkarmak için, faydadaki değişimin tabii kanunlarını dikkatli bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Subjektif değer ve mübadele teorisi, Jevons'un iktisada yapmış olduğu en önemli katkı idi ve teorisi, fayda ve faydayla belirlenen tercihlere dayalıydı.²⁹ Jevonsyen görüşte fayda miktarı, tercih zamanı veya tahmin edilen haza karşılık gelen tatmin miktarı anlamına gelmektedir. Jevons yanlış tercihler veya hatalı tahminler ihtimalini de göz ardı etmemiştir. Ona göre, fayda, şeylerin bir niteliği olmasına rağmen, tabiatında varolan bir nitelik değildir.³⁰

²⁷ Hayek, Jevons ile birlikte marjinalizmin kurucularından olan Menger'in kıtlık fikrinde, serbest ve iktisadî mallar arasındaki ayırımı esas almasının literatürde bir ilk olduğunu ifade etmiştir. F. A. Hayek (1968), *The Collected Works of Carl Menger*, Vol:I, London: London School Of Economics, s.13.

²⁸ Temel ayırımı, bir tarafta tüketiciler veya üreticiler olarak iktisadî birimlerin tercihleri, diğer tarafta teknik şartlar arasındadır.

²⁹ Jevons, Bentham'ın fayda tanımını kabul etmişti. Buna göre fayda "herhangi bir şeyin yarar, avantaj, iyilik, haz, zevk veya mutluluk sağlama veyahut zarar, acı, elem, kötülük veya mumsuzluğa engel olma özelliği" olarak tanımlanmaktadır. Jeremy Bentham (1789), *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, ed., Laurence J. Lafleur (1948), New York: Hafner Press, s.2.

³⁰ Fayda, kullanışlı olan şeylerdeki gerçek bir niteliği göstermez, sadece insanların hazları ve elemeleri arasındaki ilişkileri gösterir. Jevons, ölümünden sonra yayınlanan *Principles of Economics* adlı eserinin birinci bölümünde, katilin elindeki silahın bile bir faydaya sahip olduğunu ifade

Jevons mübadele için gerekli şartları açık bir şekilde ortaya koymuştur. Eğer u_1 , A için A'nın kitabının faydası; u_2 , B için A'nın kitabının faydası; v_1 , A için B'nin kitabının faydası ve v_2 , B için B'nin kitabının faydası ise, o zaman Jevons'a göre "mübadele" şartları basitçe $v_1 > u_1$ ve $u_2 < v_2$ 'dir. Jevons'a göre, "mübadele teorisi" ve iktisadın temel problemlerinin esasını şu oran teşkil eder: "Herhangi iki malın mübadele oranı, mübadele tamamlandıktan sonra tüketim için mevcut mal miktarlarının nihaî fayda derecelerinin karşılıklı oranı olacaktır."³¹ Wicksteed, mübadele konusunda Jevons'la aynı fikre sahip olduğunu belirtmiş ve mübadelede alınan mala atfedilen marjinal faydanın, verilen mala atfedilen marjinal faydayı aşması gerektiğini ifade etmiştir.³² Jevons'un ortaya koyduğu bu teori, iktisat teorisinde önemli bir yeniliği gözler önüne sermektedir.

Buradan hareketle Jevons, "azalan fayda kanunu"nu formüle etmiştir. Bu ilkeye bir temel sağlamak için, bir saike olan tepkinin şiddetinin, o saikin her tekrarı ile azaldığını ifade eden psikolojik kanunlara başvurmuştur.³³ Jevons iktisatçılar için yeni araştırma konuları bulmuştur. Bunlardan birincisi faydanın yapısı ve fayda fonksiyonunun araştırılması; ikincisi fayda maksimizasyonunun şeklen gösterilmesi ve üçüncüsü ise fayda veya sosyal refahın ölçülmesidir.³⁴

Jevons, *Politik İktisat Teorisi*'nin Giriş bölümünde hislerin sadece diğer hislerle muka-

etmiştir. W.S.Jevons (1905), *Principles of Economics*, ed., Henry Higgs (1965), London: Macmillan.

³¹ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.139.

³² P.H.Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy*, ed., Lionel Robbins (1957), 8.Baskı, Vol:II, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., s.744.

³³ Ian Sreedman (1997), "Jevons's Theory of Political Economy and the 'Marginalist Revolution'", *The European Journal of the History of Economic Thought*, 4/1, s.43-64.

³⁴ B. H. Higgins (1935), "W.S.Jevons-A Centenary Estimate", *Manchester School of Economics and Social Studies*, 6, s.106.

yese edilerek ölçülebileceğini, bu takdirde ordinal olarak ölçümün söz konusu olacağını vurgulamıştı. Teorisini geliştirirken Jevons, nihai faydaların hem nisbiliklerinden hem de ölçülemezliğinden kurtulmuştur. Ona göre “bir malın fiyatı, o malı satın alan için, mala sahip olmaktan meydana gelen faydasının test edilmesidir ve eğer fiyatlar yükseldiğinde, insanların tüketimlerini ne kadar azaltacaklarını tam olarak söyleyebilirsek, nihai fayda derecesinin³⁵ değişmesini belirleyebiliriz.”³⁶ Diğer bir ifadeyle bir malın ferdi talep eğrisinin temayülü bilinirse, o malın marjinal fayda eğrisi meydana getirilebilir. Jevons’un talep fonksiyonu, (Cournot’un talep fonksiyonu gibi) Marshallyen anlamda bir talep eğrisi değildir, onun yerine arz ve talebin denge noktaları serilerinden meydana gelen istatistiksel bir fonksiyondur.³⁷

Jevons, bir malın fiyatındaki bir değişikliğin, paranın marjinal faydasını etkileyerek, tüm malların fiyatını etkileyeceğinin farkındaydı. Ekmek fiyatları çok yükseldiğinde, fakir insanların kaynakları büyük ölçüde zorlanır, para onlar için daha da azalır (nispi olarak kıt hâle gelir) ve paranın faydası artar. Ancak mübadele analizini ayrıntılı bir şekilde ele alırken Jevons, bu tür ilişkileri görmezlikten gelmeyi tercih etmiştir ve paranın sabit marjinal faydası varsayımı ile analizini basitleştirmiştir.

Jevons malların mükemmel bir şekilde bölünebilirliğini kabul eden matematiksel iktisatçıların uygulamalarını takip etmiştir.³⁸ “Nihai faydaların eşitlenmesi kanunu” ve

³⁵ Jevons açık bir şekilde “marjinal fayda” ifadesini kullanmamaktadır. Bunun yerine aynı anlama gelen “nihai fayda derecesi” ne eserlerinde yer vermektedir.

³⁶ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.1.

³⁷ S. Bostaph ve Y. N. Shieh (1986), “W. S. Jevons and Lardner’s ‘Railway Economy’”, *History of Political Economy*, 18/1: s.60.

³⁸ Margaret Schabas (1990), *A World Ruled by Number: William Stanley Jevons and the Rise of Mathematical Economics*, Princeton: Princeton University Press, s.87.

Jevons’un denge hâlinde fiyatların, marjinal faydalarla ters orantılı olduğu görüşü bu varsayımına bağlıdır. Jevons bölünemezlik durumunda, tablillerinde kullandığı mübadele denklemlerinin bir netice vermeyeceğini açıkça ifade etmiştir.

Jevons’un modern iktisada en önemli katkılarından birisi de sermaye teorisi idi.³⁹ Jevons, sermayenin, özellikle *zamanla* ilgili olduğu gerçeğini (yatırım dönemini bir uzatma aracı olarak), ilk vurgulayanlardandı. Teorisi, Knightian anlamda “statik” bir teori-dir. Jevons analizine, mükemmel önsezis varsayımı ile başladı ve buna mükemmel rekabet ve hâlihazır tüketim için tercih varsayımlarını ilâve etti. Buradan hareketle Jevons, faiz oranının, üretim dönemini uzatmanın marjinal verimliliğine eşit olduğunu gösterdi. Bu oran, “üretimin artış oranının, tüm üretime bölünmesi” ile elde edilen “tabii” bir orandır.

Ayrıca Jevons yatırımın iki boyutu olduğunu göstermiştir. Bunlar yatırımın miktarı ve bu miktara yatırım yapıldığı dönem olarak açıklanabilir. Jevons, *serbest* ve *yatırım* sermaye arasında önemli bir ayırım yapmıştır ve bu ayırım çizgisi kesin veya rijit değildir⁴⁰. Bu görüşlerinin yanında çağdaş sermaye teorisinin temel fikirlerinin çoğu Jevons’un *İktisat Teorisi*’nde bulunmaktadır.

4. Jevons’un Parasal İktisadi

W. S. Jevons’un ismi zikredildiğinde, “parasal iktisat” düşüncesi genellikle kimsenin aklına gelmez. İktisadi düşünce tarihinde Jevons daha çok, marjinalizmin ve matematiksel muhakeme kullanımının öncüsü olarak yer almakta ve büyük itibar görmektedir. Bununla birlikte Jevons aslında bir Mone-

³⁹ Jevons’un sermaye teorisi ile ilgili görüşlerini ortaya koyması, marjinal fayda teorisinin keşfinden önce gerçekleşmiştir.

⁴⁰ John Cunningham Wood (ed.) (1988), *William Stanley Jevons: Critical Assessments*, Vol:1, New York: Routledge, s.100.

tarist iktisatçıdır. Bu durumun göz ardı edilmesinin sebepleri, kısmen 1860 ve 1870'lerin İngiltere'sinde, para politikası hakkında politik olarak hiçbir önemli tartışma veya gelişme olmadığı gerçeğinden, kısmen de iktisadî düşünce tarihçilerinin söz konusu dönemde parasal iktisadı ve nicel metotların gelişmesini ihmal ettiği gerçeğinden dolayıdır.

Jevons'un parasal iktisatla ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi bu ihmali ortadan kaldırmakla kalmayacak, aynı zamanda bir iktisatçı olarak Jevons'u araştıranlar için de faydalı olacaktır. Jevons'un parasal mesele ile ilgili çalışmalarındaki ampirizm ve kurumsal ayrıntıya verilen önem, onun tündengelim ve fayda teorisinin soyut olması ile tezat teşkil etmektedir.

Parasal iktisada Jevons'un katkısı, *Money and the Mechanism of Exchange* (Para ve Mübadele Mekanizması) (1875) ve *Investigations in Currency and Finance* (Para ve Finans Araştırmaları) (1884) isimli iki kitapta ortaya çıkmaktadır. *Para ve Finans Araştırmaları*, diğerinden daha kapsamlı bir kitaptır ve ölümünden sonra yayınlanmıştır. *Para ve Mübadele Mekanizması* ise, parasal iktisada bir giriş niteliğindedir ve bu kitapta Jevons matematik ile iktisadı birleştirmektedir.⁴¹ Parasal reformla ilgili Jevons'un düşüncelerini dile getiren bölümlere rağmen, kitabın niteliği ve içinde yer alan konular, Jevons'un parasal iktisadının ortodoksluğuna örnek teşkil eder.

Para ve Mübadele Mekanizması, 1844'de Banka Kurma Kanunu'nun destekleyicisi olan Gresham'ın Kanunu'nun anlaşılması ile birlikte, Jevons'u bir *Miktar Teorisini* olarak gösterir. Jevons, parasal iktisadın temel gö-

rüşünden ayrı olarak fikirlerini oluşturmamıştı. Bunun sebebi düşüncelerini Currency-Bankacılık Okulu tartışmalarını yakından izleyerek o dönemin İngilteresi'nde geliştirmiş olması idi.⁴²

Jevons'un döneminde paranın miktar teorisi ampirik olarak istikrarlı olsun veya olmasın, bir para talebi fonksiyonu fikri ile birlikte ortaya konulmamıştır. Jevons, parasal teori ile açıklanan anahtar değişkenin, genel fiyat seviyesi olduğunu ve bunun da para arzı ve onun hızına bağlı olduğunu kabul etmesine rağmen, onun için daha sonraki değişiklikler bugünlerde "teknoloji transferi" olarak tanımlanan şeyle ilgilidir.⁴³

Jevons, paranın, bir mübadele aracı, hesap birimi, değer standardı ve değer muhafaza aracı olduğunu söylemesine rağmen, parayı elde tutmanın, diğer aktifleri talep etme gibi analiz edilmesi gerektiğini düşünmemekte ve bu durumun "uzak yerlere uygun bir şekilde nakletmede değeri düzenleme" ihtiyacından doğduğunu belirtmektedir.

Laidler'e göre, değer belirleyicisi olarak marjinal faydanın gösterilmesi, paranın değerini belirlemek için bu analizin uygun olduğunu göstermez. Aynı zamanda Jevons'un parasal iktisadının, maksimize edilmiş davranış fikrinden yoksun olduğu anlamına da gelmez.⁴⁴ Gresham'ın "kötü para, iyi parayı kovar" kanunu, kârı maksimize etme önermesinin bir göstergesidir ve Jevons tarafından ortaya konan geleneksel teoride de mevcuttur. Gresham Kanunu Jevons'a göre şunu göstermektedir: Eğer paralar arasındaki mü-

⁴² R. S. Sayers (1933), "The Question of the Standard in the Eighteen Fifties", *Economic History*, 8, s.578.

⁴³ Jevons bu değişiklikleri şöyle ifade eder: "bankacılık imkânları... demiryolları ve hızlı vapurlar... telgraflar... ve postanın hızlanması..." W. S. Jevons (1875), *Money and the Mechanism of Exchange*, London: Macmillan, s.329.

⁴⁴ D. Laidler (1982), "Jevons on Money", *Manchester School of Economics and Social Studies*, 50/4, s.328.

⁴¹ Daha ileri çalışmalara bir temel teşkil eden *Para* için Wicksell şunları söylemektedir: "*Para*, büyük bir orijinalliği olmamasına rağmen, değerli ve okunmaya layık bir eserdir". K. Wicksell (1905), *Lectures on Political Economy*, Vol: II, ed., L. C. Robbins (1935), New York: Routledge, s.2.

badele oranları sabit ise, o zaman değerinin altında değerlendirilmiş (düşük değerlendirilmiş) paralar ya eritilecek ya da ihraç edilecekken, hafif veya aşınmış paralar veyahut aşırı değerlendirilmiş metallerle yapılanlar dolayısıyla kalacaktır. Gresham Kanunu Jevons tarafından birbirlerini etkileyen altın veya gümüş satıcılarının kârı maksimize etme davranışının tabii bir neticesi olarak sunulmuştur.⁴⁵

Zamanının diğer iktisatçıları gibi Jevons için de, para basma işleminin gerçekleştirilmesi, parasal politika açısından önemli bir problemdir. *Para ve Mübadele Mekanizması*'nda Jevons, madeni paranın estetik özellikleri, madeni para yapmak için çeşitli hacim ve ölçüde farklı materyallerin uygunluğu ve paranın tarihi gibi konulara yer vermektedir. Jevons paranın değerini düşürenler ve hatalı para basanlar olarak kralların geçmişteki kötü örneklerinin farkındaydı, ama kamu bilgisizliğini çok daha büyük bir engel olarak görmekteydi ve *Para ve Mübadele Mekanizması*'nı yazarken en önemli amacı da bu bilgisizliği azaltmaktı.

Jevons, modern bir ülke için uygun parasal sistem tartışmasından çok, daha kolay anlaşılır parasal meselelerle ilgilenmiştir. Ayrıca Jevons, 1844 Banka Kurma Kanunu ile İngiltere'de kurulan basit sistemin sadık bir taraftarı idi. Bu sistemde para, altın madeni para ve konvertibilitesi olan kâğıt paradan ibaretti ve bankacılığın diğer yönleri büyük ölçüde düzenlenmemişti.

Jevons 1840'larda Currency Okulu tarafından ileri sürülen fikirlere taraftar olmaktan

çok uzaktı. Jevons tedavüldeki para miktarındaki dalgalanmalardan ziyade fiyat seviyesinin belirlenmesi üzerinde daha fazla durmuştur.⁴⁶ Fiyatlardaki dalgalanmaların bir kaynağı olarak bankacılık sistemini hızla geliştirmenin önemli olduğunu görmüştür ve çalışmalarını altın rezervlerindeki dalgalanmaların belirli dönemleri üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁴⁷

Para ve Mübadele Mekanizması'nın, yazıldığı dönemin ortodoksluğunu açıkladığını ifade edebiliriz. Ortodoksi, hem Currency Okulu'nun, parasal sistemde kâğıt banknot ihracının önemi üzerindeki ısrarını hem de Bankacılık Okulu'nun, sadece altın konvertibilitesinin, fiyat seviyesi istikrarının bir garantisi olduğu iddiasını kabul etmemektedir. Jevons her iki mesele hakkındaki çalışmaların gelişmesinde yardımcı olmuştur, fakat Jevons'un parasal iktisada en önemli katkısının, altının değerinin istikrarlılığı üzerine olan çalışması olduğuna hiç şüphe yoktur.

Jevons parasal mekanizmanın işleyişini iyileştirmek için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bulunduğu politika tartışmalarında Jevons, hem bimetalist,⁴⁸ hem de gümüş monometalist⁴⁹ görüşe sahip olanların saldırılarına rağmen, altın standardını savunarak bu alandaki muhafazakârlığını göstermiştir.

Jevons'un seçtiği belirli bir indeks sayısı, ki bu indeks sayısı, ferdi fiyat değişikliklerinin eşit olarak ağırlıklandırılmış bir geometrik ortalamasıdır, parasal iktisattan ziyade istatistiksel metodu yakından ilgilendirmek-

⁴⁵ *Ibid.*, s.76. Gresham Kanunu'nun Jevons ve birçok çağdaşı tarafından önemli bir politika göstergesine sahip olduğu görülmektedir ve para sağlamanın (tedarik edilmesinin), kişisel rekabetin serbest etkileşiminin, sosyal faydayı arttıracak genel kuralına bir istisna teşkil ettiği ortadadır. Jevons'un ifade ettiği gibi "para meselelerinde kişisel çıkar, diğer olaylarda yapılan şeylerden ters yönde hareket eder...ve eğer para basma, özgürlüğü ortadan kaldırırsa, düşük fiyatlı hafif madeni paraları satanlar en iyi ticareti gerçekleştirenler olacaktır". *Ibid.*, s.63.

⁴⁶ Jevons'un, fiyat seviyesinin, tedavüldeki para miktarı hareketinden ve ülkenin madeni para rezervi değişmesinden bağımsız olarak değiştiğine olan inancı tamdır.

⁴⁷ Jevons, özellikle Kaliforniya ve Avustralya'da çıkarılan altının, satın alma gücündeki uzun dönem sonuçlarını araştırmıştır. Bulduğu sonuçların, diğer kısa dönem ve dönemsel etkilerden bağımsız olduğu ortadadır.

⁴⁸ Bimetalist, çift metal sistemi taraftarı veya paranın standart değeri olarak altın ve gümüşü ölçü olarak kabul eden sistemi savunan kimse anlamına gelmektedir.

⁴⁹ Tek maden ölçüsünü göstermektedir.

tedir.⁵⁰ Jevons'un genel fiyat seviyesi ve paranın değeri kavramları diğer iktisatçılara göre farklıdır ve paranın değerinin ölçüsü, bir malın fiyat indeksidir. Jevons altının, minimum %9 ve maksimum %15 şeklinde değerinin düşürüldüğünü iddia etmesine rağmen, "geçinme maliyeti"nin yükseldiğine inanmamaktadır.⁵¹ Buradan hareketle Jevons'un ölçmeyle ilgilendiğini belirtmekte hiçbir paradoksal durum yoktur.

Hem ulusal hem de uluslararası parasal sisteme bakıldığında, Jevons'un kesin olarak bir altın monometalisti olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Jevons, uluslararası Altın Standardının en azından gelişmiş ülkeler arasında tabii bir şekilde geliştirileceğine inanmış bir iktisatçıdır. Jevons'un parasal istikrarı arttırmada en büyük katkısı, parasal sistemin gerçekte nasıl çalıştığı ile ilgili ampirik araştırmalarda bulunmasıdır.

5. Jevons'a Yöneltilen Eleştiriler

Jevons, iktisada çeşitli konularda inkâr edilemez katkılar yapmış olmakla birlikte, bazı görüşleri ile eleştirilere hedef olmuştur. Özellikle mübadele teorisi bunlardan birisidir. Robbins'e göre, Jevons, tatmin edici bir mübadele teorisi geliştirmekte çok başarılı değildir. Ünlü mübadele denklemleri,⁵² bir

denge şartını göstermektedir, yani, dengede mübadele edilen her bir kısım için, nihai fayda dereceleri fiyat ile orantılı olmalıdır. Jevons'un yaptığı basit varsayımlarla bu bir dereceye kadar doğrudur. Fakat bu durum, rekabet şartları altında fiyat formasyonunu açıklayamaz.⁵³

Jevons, genel denge teorisi ile tutarlı olan bir bölüşüm teorisi geliştirmekte de pek başarılı değildir. Marshall'ın eleştirileri sadece bu konuyu değil, Jevons'un birçok görüşünü içermektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:⁵⁴

1- Jevons fayda şedüllerinden talep şedüllerine geçişi yapmamıştır.

2- Jevons faizin kaynağını açıklarken, faizin nasıl belirlendiğini açıklamamıştır.

3- Jevons, birbirini izleyen sebep zincirlerine önem vermiştir, hâlbuki farklı unsurlar arasındaki etkiler karşılıklıdır.

4- Yüksek istekleri ifade etmesine rağmen, düşük isteklerin tatmin edilmesi, Jevons'un tüketimin ekonomik faaliyetin temeli olduğu iddiasını zayıflatmıştır.

Jevons hiçbir yerde, üretim faktörlerinin fiyatlarını belirleyen çeşitli unsurların karşılıklı bağımlılıklarının gerçek değerlendirmesini göstermemiştir. *Politik İktisat Teorisi*'nde ücretleri, rant olarak ele almıştır ve sabit sermaye kazançlarını, bir rant analizinin hassasiyeti içerisinde incelemiştir.⁵⁵ Jevons, ücretler ve rantların, üretim hacmi ile belirlendiğinde ısrar etmiş, fakat genel bir verimlilik teorisi geliştirmemiştir. Verimlilik hususunda klâsik rant teorisini kabul eder ve ücretleri

miktarını, x ve y mübadele edilen miktarları ve ϕ_1 , ψ_1 ve ϕ_2 , ψ_2 nihai fayda derecelerini göstermektedir.

⁵³ L. Robbins (1936), "The Place of Jevons in the History of Economic Thought", *Manchester School of Economics and Social Studies*, 7: s.6.

⁵⁴ John Cunningham Wood (ed.) (1988), *William Stanley Jevons: Critical Assessments*, Vol:II, New York: Routledge, s.122

⁵⁵ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.1.

⁵⁰ Alfred Marshall, Jevons'un geometrik ortalama seçimini, para ve fiyatlar teorisine Jevons'un rakipsiz katkılarında görülen bir eksiklik olarak tanımlamaktadır. Alfred Marshall (1887), "Remedies for Fluctuations of General Prices", ed., A.C.Pigou (1925), *Memorials of Alfred Marshall*, London: Macmillan, s.208. Gayer, Rostow ve Schwartz, Jevons'un 1863 fiyat indeksinin, geometrik ortalama değil, bir aritmetik ortalama olduğunu ileri sürmektedirler. A. D. Gayer, W. W. Rostow ve A.J.Schwartz (1953), *The Growth and Fluctuation of the British Economy 1790-1850*, Vol:I, Oxford: Clarendon Press, s.518. Bu konu ile ilgili bir diğer görüşte ise, Stigler, Jevons'un bu seçiminin doğru olduğuna inanmaktadır. S.Stigler (1982), "Jevons as Statistician", *The Manchester School*, 50/4, s.354-365.

⁵¹ W. S. Jevons (1884), *Investigations in Currency and Finance*, ed., H.S.Foxwell, London: Macmillan, s.16.

⁵² Jevons'un mübadele denklemleri şu şekilde formüle edilebilir: $\frac{\phi_1(a-x)}{\psi_1(y)} = \frac{y}{x} = \frac{\phi_2(x)}{\psi_2(b-y)}$. Burada, a ve b iki mal

sadece bir artık olarak ele alır. Tüm bunlar birçok iktisatçıyı hayal kırıklığına uğratmıştır. Nihai malların değerinin onların faydalarından geldiği fikri (Menger'in de vurguladığı gibi), üretim faktörlerinin değerinin, ürünlerin değerine bağlı olduğu fikrine yol gösterir. İhtiyaç duyulan şey, marjinal ürünler için bir teknik geliştirmektir.

Jevons'un sermaye ve faiz ile ilgili görüşleri de (Marshall'ın yaptığı gibi⁵⁶) eleştirilen görüşleri arasındadır. Teorinin özü, faiz oranının, nihai ürünleri elde etmeden önce yatırım yapılan üretim faktörlerinin bir zaman fonksiyonu olduğudur. Kapitalist üretimin varlığı, diğer doğrudan metodlardan ziyade, daha yüksek bir üretim veren, fakat yatırım artışı sağlamadan önce bir bekleme dönemine gereklilik duyan dolaylı süreçlere başvurmasıdır. Bu yüzden sermaye bu tür süreçlerin ele alınmasını sağlayan bir faktördür ve faiz oranı üretimin arttığını gösteren bir orandır ki, artan üretim döneminin, toplam ürüne bölünmesiyle bulunur.⁵⁷ Burada en önemli unsurun zaman olduğu açıktır. Söz konusu durum, hayatının son yılında Jevons'un Edgeworth'e yazdığı bir mektupta açıkça görülmektedir: "Sermaye ve faiz üzerine yazdıklarımı okumaktayım. Söyleyeceklerim için kusura bakma, Mill'in yanlış fikirlerine dalmış görünüyorsun. Korkarım sadece zaman unsurunu içeren sermaye teorimi henüz anlayamamışsın. Ayrıca kapitalizasyon yerine *sermaye* kavramını kullandığın sürece bence doğru olmayan bir yolda ilerliyorsun."⁵⁸

Genel olarak Jevons'un faiz teorisinin tamamlanmamış bir teori olduğu kabul edil-

mektedir. Jevons tarafından da ifade edildiği gibi, bu teorisinin birçok yönden basit varsayımlara dayandığı açıktır. Bileşik faizler ihmal edilmekte ve dayanıklı mallar konusu bir çözüme ulaştırılamamaktadır.⁵⁹

Black'in yaptığı bir eleştiriye göre, eğer Jevons, "fayda kanunları"ni belirlemeye çalışmak yerine "talep kanunları" ile ilgilenmiş olsaydı, nicel bir iktisat bilimi idealini gerçekleştirmeye daha yakın olurdu.⁶⁰ Ancak bu durum Benthamcı yaklaşımı destekleyen Jevons tarafından dikkate alınmamıştır. Bentham'a bağlılık, tutarlı bir marjinal değer ve bölüşüm teorisini teşkil etmede Jevons'un sık söylenen başarısızlığının ana sebeplerinden sayılmaktadır.

Jevons'un çalışmaları ile ilgili genel bir eleştiri de, tüm sisteminin hedonizme bağlı olmasına yöneliktir. Aslında bu eleştiri yanlış bir kavrama dayanmaktadır. Jevons'un teorisini, fayda ve bencillik olarak tanımladığı doğrudur ve gerçek bir ekonomi teorisine, sadece insan hareketinin büyük hamleleri (yani haz ve elem duyguları) ile ulaşılabileceğine inanmaktadır. İlk görüşte bu yaklaşımın bir bilim için tehlikeli bir temel olduğu düşünülebilir. Ancak buna rağmen Jevons hedonizmden ayrılmamıştır. Jevons'a göre, tüm hareketlerin haz ve elem ile yönetildiğini inkâr etmek imkânsızdır.⁶¹ Jevons'un başlangıç noktası, seçim özgürlüğü ile kişilerin her zaman yapmak istedikleri şeyi yaptıkları aksiyomudur.

Bazı iktisatçılara göre Jevons'un teorisi, mantıkî hatalardan dolayı değil, bazı basitleştirici varsayımlardan dolayı mükemmel değildir ve bu yüzden eleştirilmektedir. Bu-

⁵⁶ R. D. Collison Black (1990), "Jevons, Marshall and the Utilitarian Tradition", *Scottish Journal of Political Economy*, 37/1, s.5-17.

⁵⁷ F(t) üretim ve F-(t) artış oranı ise, faiz oranı F-(t) / F(t) olmaktadır. *Ibid.*, s.246.

⁵⁸ W.S.Jevons, *Letters and Journals of W.Stanley Jevons*, ed., Harriet A.Jevons (1886), London: Maemillan, s.439.

⁵⁹ F. A. Hayek (1934), "Investment and Output", *Economic Journal*, 4, s.45-64.

⁶⁰ R. D. Collison Black (1972), "Jevons, Bentham and De Morgan", *Economica*, 39, s.119-34.

⁶¹ W. S. Jevons, *Theory of Political Economy*, s.304.

nunla beraber Jevons ne kadar eleştirilse de, iktisadî düşünce tarihine olan katkıları göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir iktisatçıdır.

6. Sonuç

Jevons, iktisat bilimine pür bilim zihniyeti getirmiş olan bir iktisatçıdır. O, birçok İngiliz iktisatçısı gibi, bir filozof, iş adamı veya bir avukat değildir. Jevons, sosyal bilimler alanında çalışan ve sosyal olayların iktisadî yönleri üzerinde uzmanlaşan bir teorisyendir. Ayrıca bilimsel kanunlara ulaşmada, modern bilimsel yöntemlerin hepsinden tam olarak yararlanmak için gereken vasıflara da sahiptir.

Jevons, iktisat teorisini uygularken, sadece gerçeklerin ilişkisini araştırmakla kalmamış, aynı zamanda politika reçeteleri ile de ilgilenmiştir. Jevons'un genelleştirilmiş bilimsel statüleri değil, bilim ve uygulama arasındaki ilişkileri ele aldığı çok açıktır. 1860'dan itibaren Jevons'un yapmaya çalıştığı şey, bir "mukavele bilimi" olarak "gerçek iktisat teorisi"ni sunmak ve formüle etmektir.

Jevons'a göre iktisadî analizin ağırlık noktası tüketimdir. En önemli eseri olarak kabul edilen *Politik İktisat Teorisi*'nde tüketime ayrı bir yer verir ve bu suretle daha ilk adımda klâsiklerden ayrılır. Ayrıca fayda ile ilgili görüşleri de inkâr edilemez boyutta yankı uyardır. Marjinalizmin kurucularından biri olmak, onun başarılarından sadece birisidir. Jevons, sosyal fayda, fayda fonksiyonları, ferdin toplam ve marjinal faydası ve faydanın ölçülebilirliği konuları yanında yapısını da araştırmak suretiyle faydayı ekonomik analizin merkezine yerleştirmiştir.

Bu görüşlerinin yer aldığı ampirik çalışmalar, tündengelim metodu kullanılarak ortaya konulmuşlardır. Jevons, iktisadî analizle ilgili çalışmalar hakkında şu görüşleri dile getirmiştir: "Ampirik unsur, soyut teoriden, uygulamalı teoriden ve daha detaylı finans ve

yönetim biliminden ayırt etmek gereklidir. Böylece ticarî istatistikler, matematiksel iktisat teorisi, sistematik iktisat ve iktisat sosyolojisi gibi çeşitli alt bilim dalları meydana gelecektir."⁶²

Jevons'a göre iktisat hem mantıksal hem de matematiksel bir bilimdir. Dolayısıyla bu bilim dalı, bir olayın mevcut olup olmadığını tespit etmekle kalmayıp, miktarının arttığını veya azaldığını, olayın ne zaman mevcut, ne zaman yok olduğunu da belirleyebilmektedir. Jevons, matematik bilgilerinden faydalandığı gibi istatistiği de son derece iyi kullanmıştır. Böylece Jevons, iktisadî, matematiksel bir öz ve istatistiksel bir yapı ile birlikte ele almıştır.⁶³ Ayrıca Jevons, para ve fiyatlarla ilgili incelemelerde bulunmuş, fiyat endeksleri konusunda yenilikler getirmiş ve önemli sonuçlara ulaşmıştır.

Jevons'un subjektif değer ve mübadele teorisinin, iktisada yaptığı en önemli katkılardan biri olduğu ve en çok bu konuda eleştirildiği söylenebilir. Jevons'un değer, fayda ve bölüşüm dışındaki iktisatla ilgili çalışmalarını genel olarak şöyle bir sınıflandırmaya tâbi tutabiliriz: (1) Mantık ve ihtimaliyet teorisi; (2) fiyatlar ve periyodik ticarî dalgalanmalar; (3) pür iktisat teorisi; (4) para ve bankacılık; (5) teorik olmayan çalışmalar;⁶⁴ (6) sosyal reform ve emek meselesi üzerine çalışmalar.

Sonuç olarak, Jevons'un yaşadığı çağın en dikkate değer iktisatçılarından biri olduğu genel kabul gören bir gerçektir. Jevons, *Poli-*

⁶² *Ibid.*, s.49-50.

⁶³ Jevons'un iktisada matematiği uygulamasında Cournot'tan etkilendiği söylenebilir. Jevons kendisini daha sonraları piyasa arz ve talebi, monopoller, rant gibi konulara yöneltmiştir. Bkz. H. S. Jevons (1934), "William Stanley Jevons: His Scientific Contributions", *Econometrica*, 2: s.231-7.

⁶⁴ Realiteye dayalı ve güncel çalışmalar. Bu tip çalışmalara örnek olarak *The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation and the Probable Exhaustion of Our Coal Mines*, 1865.

tik İktisat Teorisi'nde, sonradan gelen iktisatçılar için yeni araştırma konuları ve yöntemlerini bir araya getirmiştir. Ayrıca Jevons'un, British Association'a ilk makalesini sunduğunda henüz yirmi yaşın altında olduğu da unutulmamalıdır. İktisadî düşünce tarihinde sadece birkaç iktisatçının, bu kadar kısa bir hayatta böyle büyük başarılar imza attığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ek

W. S. Jevons'un yayınlanmış eserleri tarih sırasına göre aşağıda yer almaktadır:

1857; "A Comparison of the Land and Railway Policy of New South Wales" ve "The Public Lands of New South Wales", *Empire*.

1862; "Notice of a General Mathematical Theory of Political Economy", *Reports*.

1862; "On the Study of Periodic Commercial Fluctuations".

1863; *A Serious Fall in the Value of Gold Ascertained, and its Social Effects Set Forth*.

1863; *Pure Logic, or the Science of Quality Apart from Quantity with Remarks on Boole's System and the Relation of Logic and Mathematics*.

1865; *The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation and the Probable Exhaustion of Our Coal Mines*.

1865; "On the Variation of Prices, and the Value of the Currency Since 1782", *JSS of London*.

1866; "On the Frequent Autumnal Pressure in the Money Market, and the Action of the Bank of England", *JSS of London*.

1866; "Brief Account of a General Mathematical Theory of Political Economy", *JSS of London*.

1866; *An Introductory Lecture 'On the Importance of Diffusing a Knowledge of Political Economy'*.

1868; *Lecture on the Probable Exhaustion of Our Coal Mines*.

1869; *The Substitution of Similars: The True Principle of Reasoning, Derived from a Modification of Aristotle's Dictum*.

1869; "The Value of Gold", *JSS of London*.

1870; *Elementary Lessons in Logic: Deductive and Inductive*.

1871; *The Match Tax: A Problem in Finance*.

1871; *The Theory of Political Economy* (2.Baskı 1879; 3.Baskı 1888; 4.Baskı 1910; 5.Baskı 1957).

1874; *Principles of Science: A Treatise on Logic and Scientific Method*.

1875; "Post-Office Telegraphs and their Financial Results", *Fortnightly Review*.

1875; *Money and the Mechanism of Exchange*.

1875; "An Ideally Perfect System of Currency".

1875; "Influence of the Sun-Spot Period on the Price of Corn", *Nature*.

1876; "The Future of Political Economy", *Fortnightly Review*.

1876; *Primer of Logic*.

1878; *Primer of Political Economy*.

1878; "Commercial Crises and Sun-Spots", *Nature*.

1880; *Studies in Deductive Logic*.

1881; "Bimetallism", *Contemporary Review*.

1882; *The State in Relation to Labour*.

1883; *Methods of Social Reform*.

1884; *Investigations in Currency and Finance*, (ed. H.S. Foxwell)

1886; *Letters and Journal of W. Stanley Jevons*, (ed. H. A. Jevons)

1890; *Pure Logic and Other Minor Works*, (ed. R. Adamson and H.A. Jevons)

1905; *The Principles of Economics: A Fragment of a Treatise on the Industrial Mechanism of Society*, (ed. H. Higgs)

Modern Siyaset Teorisi

Norman P. Barry

Norman Barry'nin yeniden gözden geçirip dördüncü baskısını hazırladığı bu kitap çağdaş siyaset teorisine kapsamlı bir giriş niteliğindedir. Yazar bu kitabında hukuk, devlet, iktidar, otorite, adalet, özgürlük, haklar, refah, kamu yararı ve demokrasi gibi siyaset teorisinin başlıca temalarını ve kavramlarını sistematik ve anlaşılır bir şekilde işlemektedir. Bu zengin eserde, liberallerin, muhafazakârların, toplumcuların ve diğerlerinin bu konular hakkındaki farklı yaklaşımları yanında Rawls, Hart, Dworkin, Nozick ve Hayek gibi önde gelen siyaset felsefecilerinin çalışmaları da gözden geçirilmiştir.

Sefaletten Zenginliğe

Marc Swanepoel

Önce kendi kendinize sonra etraftaki insanlara bir sorun: İnsanlar açlığı mı yoksa tokluğu mu, zenginliği mi yoksa fakirliği mi tercih ederler? Bütün insanların tokluk ve zenginliği açlık ve yoksulluğa tercih etmesine rağmen neden bazı toplumlar müthiş zengin ve bazıları akıl almayacak kadar fakir? Zenginliğin sihirli ve ancak çok az sayıda insanın keşfine açık bir yolu mu var? Yoksa zenginlik belirli değer ve kurumlarla ilgili ve bu değer ve bu kurumlar tüm insanlığın ortak malı mı? Sefaletten zenginliğe medeniyetimizin, refahın ve barışın büyük, fakat basit; sabır ve itina gerektiren, fakat her toplumun takip edebileceği yolunu laf kalabalığı, demagoji ve slogan çığırtkanlığı yapmadan açıklıyor. Yediden yetmiş... herkes için.

Gidemeyenlerin Ülkesi

Gülay Göktiirk

En fazla dikkat ettiğim şey, kendi kendimi sansür etmemektir. Düşünce özgürlüğünü de kapsadığına inandığımdan, "sağlamcı" bir yol izlemek yerine sık sık risk aldım; genel kabul görmese de bana doğru gelenleri yazmaktan geri durmadım. Eğer yanlışsa, zaten zaman içinde elenip gider, kimsce bir zarar vermezdi. Ama doğruysa? İçimde saklamam yazık olmaz mıydı?

LiBeRtE

kitaplığımızda özgürlüğe yer açın...